

Hans Egede – Grønlands apostel

Norges og Danmarks første misjonær

AV NILS E. BLOCH-HOELL

Var Hans Egede norsk eller dansk?

I Nordisk Teologisk Uppslagsbok er Egede oppført som *dansk* misjonær.¹ En dansk kirkehistoriker har kalt ham for Grønlands første og Danmarks navnkundigste misjonær. Og Egede har selv omtalt seg som «Kongelig Dansk Missionair udi Grønland».² Det ville likevel være forhastet å trekke den slutning at så er det endelig fastslått at Egede var *dansk* misjonær. Vi må nemlig erindre at Norge allerede i 1536 hadde mistet sin offisielle status som eget kongerike. Og selv om lydriketiden ble avløst av eneveldet i 1660, så skapte det ingen forandring for Norges reelle status. Så betegnelsen «kongelig dansk misjonær» er rett og slett en meddelelse til leserne om at forfatteren var utnevnt til misjonær på Grønland av den danske konge.

Hans Egede var *norsk*. Faren, sorenskriver Povel Hansen Egede (1648–1706) var riktignok født i Danmark der hans far og eldre bror var prester. Men sorenskriveren kom til Norge som ung mann. Han ble fullmektig hos sin senere svigerfar Jens Hind, sorenskriver i Senja. Hans Egedes mor, Kirsten Jensdatter Hind, var helt norsk.³

Hans Egede ble født på gården Harstad i Sør-Troms den 31. januar 1686, og levde den lengste delen av livet i Norge, tilsammen i ca. 37 år. I Danmark bodde han i omtrent 20 år og på Grønland i 15 år.⁴ D. A. Seip har i detalj påvist at det sprog som Hans Egede og hans sønner brukte var «sterkt preget av norsk, ikke bare av den dialekt de hadde hørt om seg i Nord-Norge, men også av det språk som må ha vært brukt «over» dialekten».⁵

Vi legger også merke til at Egede i selve undertittelen til «Det gamle Grønlands Nye Perlustration eller Naturel-Historie» fra 1741 taler om «De gamle Norske Coloniers Begyndelse» osv., altså ikke *danske* kolonier.⁶

Hans Egedes oppvekst, utdannelse og giftermål

Både Egedes fars og mors slekt hørte til embetsstanden. Det høres jo storartet ut. Men i barndomshjemmet til Hans var økonomien

skral. Sorenskriverembetet var dårlig lønnet, og inntektene var avhengige av om fisket slo til. Sorenskriveren hadde forresten to båter, jekter, en med ni mann og en med syv eller åtte manns besetning. Ved sin død hadde han 27 storfe, 48 småfe og 3 hester. Hans hadde en eldre søster, Kirsten (min stammor), en litt yngre søster Karen og to yngre brødre, Jens og Christian som begge ble prester. Sorenskriver Egede døde i 1706 og efterlot sin enke og sine fem barn i en vanskelig økonomisk situasjon. Boet var nesten 300 riksdaler i ubalanse. Det svarte omtrent til en embetsmanns årslønn. Det var to årsaker til sorenskriverens gjeld. Den viktigste grunnen var at skrivegården brant ned i 1690-årene, men det kostet nok også endel å holde sønnen Hans ved universitetet i København.⁷

Til forskjell fra sin svigerfar var sorenskriver Egede godt likt også av almuen, og han talte gjerne dens sak. «Alt vi vet om ham vitner om at han har skjøttet sin ansvarsfulle embetsgjerning med samvittighetsfullhet og dyktighet», skriver en norsk historiker.⁸

Efter brannen hadde Egedes far bare to bøker: Jesper Brochmands Huspostil og Christian 5's Danske Lov. Den første opplæringen til Hans var åpenbart rent muntlig. Det fantes ingen skole i Harstad og Egedes første lærer var onkelen, kapellanen i Trondenes, Peder Hind. Senere overtok presten Niels Schielderup på Hamarøy. Han dimitterte Hans til Københavns Universitetet med en rosende attest der han fremhever den unge manns fine karakter og rene sæder.

Den 18. juli 1704 ble Hans innskrevet ved Københavns Universitet under det latiniserte navnet Johannes Pauli Quercetanus. Det var vanlig på den tid at studenter latiniserte sine navn. *Egede* var forresten et nokså nytt slektsnavn. Egedes farfar var sogneprest til Vester Egede på Syd-Sjælland Hans Jensen Coling (Colding) (1596–1659). Han ble dimittert fra Århus skole til Københavns Universitetet som Johannes Janus Coldingensis. Alle hans åtte barn tok navnet Egede, også sorenskriverens eldre bror Hans som fulgte etter sin far som prest i Vester Egede. Familievåpenet tyder på at det eldste slektsnavnet var Ravn. Våpenet fremstiller en ekestubbe (eller tre) med en ravn stående på toppen av skjoldhjelman.⁹

Hans Egede tok examen philosophicum eller «anneneksamen» 5. mai 1705. Karakteren ble dårlig, nemlig mediocrem, men Hans hadde jo aldri gjennomgått noen regulær skolegang. Allerede i august samme år fullførte han teologisk embetseksamen, selvsagt med samme svake karakter. Men professor Hans Bartholin roste kandi-

datens store flid og raske oppfattelsesevne. Hans Egede var bare nitten og et halvt år gammel da han fikk sin teologiske attestas, en nesten utrolig prestasjon som Egede åpenbart har følt seg tvunget til å gjennomføre for å spare penger.¹⁰

Da Egede kom hjem til Harstad sensommeren 1705, tok han seg av undervisningen av sine brødre til han den 15. april 1707 ble ordinert i Nidarosdomen av biskop Krog og ti dager senere ble beskikket som residerende kapellan til Torsken, anneks til Trondenes, men ble allerede 25. juni samme år beskikket som res.kap. til Vågan, anneks til Løddingen.¹¹ Og det var her han fikk sin prestetjeneste frem til juli 1718.

Egede giftet seg samme år som han fikk sitt første embete, 21 år gammel, men ikke med den presteenken som så gjerne ville ha ham. Presteenken, Dorothea de Fine var 44 år og hadde altså bestemt seg for den unge kapellanen som sin annen ektemann. Men den egenrådige Egede giftet seg isteden med den uformuende lensmannsdatteren Gjertrud Rasch, eller Rask som hun selv skrev. Hun var 13 år eldre enn Egede. Fru Dorothea ble dødelig fornærmet og hevnet seg ved å intrigere overfor sogneprest Parelus. Det ble en pinlig historie. Egentlig skulle sognepresten ha gudstjenesten, og inntektene av den, akkurat den dagen Egede skulle innsettes i embetet. Prosten i Salten gikk likevel ut fra at sogneprest Parelus ville overlate gudstjenesten til sin kapellan på innsettelsesdagen. Og Parelus hadde svart imøtekommende på Egedes anmodning om dette. Men Parelus gikk fra en del av avtalen, og bestemte at Egede bare skulle få preke på innsettelsesdagen. Egede sier selv at han som ung var meget hissig og hadde «et urolig gemytt med brusende affecter». Og han ville absolutt ikke finne seg i å bli satt til side. Han utførte demonstrativt altertjenesten og polemiserte på prekestolen mot sin sogneprest på en så forargelig måte at det førte til prosterett med reprimande og bot for Egede som rett og slett hadde skjelt ut sognepresten. Til prosteretten hadde ellers Egede laget et slagferdig, men frekt forsvarsskriv der han beskylder Parelus for å skape strid for en bagatells skyld. Egede-historikeren Bobé skriver at det er betegnende for tonen i Egedes brev at han kommer med sidehugg til Dorothea de Fine. Egede «vil ikke lade sig fordærve og forføre af onde Sladrekjærlinger, de enker der bliver kaade med Christum og ville giftes, der ere lade og løbe omkring i Husene og ere fulde af Skvalder (1. Tim. 4,5), der, skøndt de haver et Navn som Guds Gave (Dorothea), ikke svarer til Navnet, men snarere maa kaldes «Fan-

dens Morgengave». ¹² Jo, Egede hadde nok fortjent både bot (ialt 24 riksdaler) og irettesettelse.

Hans og Gjertrud Egede levde etter alt å dømme i et meget lykkelig ekteskap. Det ble likevel en kraftig belastning at Hans ville reise til Grønland som misjonær. I første omgang drøftet han heller ikke dette med sin Gjertrud. Først ville han vite mer om Grønland og skrev våren 1709 til sin svoger styrmann (skipper) Niels Nielsen Rasch i Bergen. Rasch hadde vært på hvalfangst på Grønland. Vi skal komme tilbake til svaret fra Niels Rasch. Og da Gjertrud fikk vite om mannens planer om misjon på Grønland indirekte, ble hun både bedrøvet og forarget. Egede forteller selv at hans egen mor, svigermor og Gjertrud «med bevegeligste Ord og Motiver» og med «Bøn og Graad» prøvde å få ham fra planene om misjon på Grønland. Det lyktes dem også for en tid å få ham til å oppgi sitt forsett. ¹³

Det endte likevel med at Gjertrud gikk med på de dumdristige misjonsplaner. Og da Egede kom i tvil om han gjorde rett, var det hun som hjalp ham frem til ny klarhet. Egede skriver selv: «Men her lod min kiere Hustru see en Prøve af sin store Troe og Bestandighed, foreholdte mig, det var nu alt for silde at fortryde, hvad som gjort var. Jeg kan ikke sige, hvor opmuntret jeg blev over hendes Tale, og at hun som et skrøbeligt Fruentimmer udviste her større Tro og Mandighed end jeg.» ¹⁴

Gjertrud sto last og brast sammen med sin mann. De to hadde bestemt seg for å forlate Grønland sommeren 1735 og hadde fått tillatelse til det. Men skipet med proviant og annet utstyr kom til Grønland det året først den 9. september. I mellomtiden var Gjertrud blitt så skrøpelig og utslitt, ikke minst av å pleie koppesyke grønlandere, at Egede ikke våget å utsette henne for den strabasiose og risikable hjemreise. Den 25. november 1735 skrev Egede i dagboken at hans «kiære Hustru» var dødssyk. Og den 21. desember, på Gjert-ruds dødsdag, skrev han en varm lovtale over sin fromme og tålmodige hustru som så ofte hadde trøstet og oppmuntret ham. «Og som hun fornam, at ej andet tegnede sig til, end Døden, paakaldte GUD og sin Frelser inderlig om en naadig og salig Forløsning af denne elændige Verden, hvorudi og den naadige og trofaste GUD bønørte hende, og, efter at hun havde taget en kiærlig Afskeed med mig og Børnene, ved en salig Død forløste hende af hendes store Elændighed.» ¹⁵

Det finnes et samtidsportrett av Gjertrud Egede. Det må være

malt i Bergen, antagelig i 1718, altså da hun var ca. 45 år. Det viser en slank, nesten mager kvinne med rak holdning, pene trekk og store blå øyne. Hun har kappe og krave med blonder og et kjede som er viklet flere ganger om halsen.¹⁶ Hans og Gjertrud Egede er portrettert sammen på flere relieffer, og den danske dikter Chr. Richardt har skrevet et dikt på ti vers til hennes ære.¹⁷

Hans Egedes misjonskall

Hans Egedes motsetningsforhold til sogneprest Parelius varte ved. Og i 1714 kom det til et nytt sammenstøt mellom dem. Sommeren 1713 hadde menigheten i Vågan bygget en ny kirke til erstatning for den gamle som var forfalt. Det var Egede selv som malte (restaurerte?) altertavlen. Da biskop Krog så den, sa han at den var da for fin for en kirke i en fiskerbygd. Kirken ble utstyrt med en lukket prekestol og nøkkelen til den ble overgitt til Egede. Ved juletider samme år sendte seks menn i Vågan et oppsigelsesbrev til sognepresten. Parelius skulle holde seg borte fra den nye kirken. Det gjorde han ikke. I februar 1714 møtte sognepresten opp i kirken for å forrette høymessen, men da sto Egede allerede for alteret. Sognepresten måtte lide den forsmedelse å bli hindret i å overta gudstjenesten. Den 9. mars ble Egede på nytt dømt ved prostereett til en mindre bot og til å bøye seg for sogneprestens avgjørelse.

Det er ikke merkelig at flere, også kirkens menn som vurderer Egede høyt, har funnet det sannsynlig «at denne motgangen som han møtte i Vaagan, satte ham på tanken å finne andre muligheter for sin sterke virketrang».¹⁸ Denne sannsynlighetsslutningen er likevel ikke holdbar. Det er derimot riktig at motgangen i Vågan gjorde det lettere for Egede å overtale sin Gjertrud til å akseptere misjonen på Grønland som et kall fra Gud. Det har Egede åpent fortalt. Som nevnt hadde Egedes kone, mor og svigermor overtalt ham til å oppgi misjonsplanene. Egede kunne bare for en kort tid slå seg til ro med at det måtte være riktig å bøye seg for sine kjæres henstillinger. «Men det varede ikke længe, at jeg blev i denne Sindets Rolighed, vor Frelseres Ord og Tale Math. 10 kom mig fore! *Hvo som elsker Fader eller Moder, Hustru, Børn og Brødre og Systre meere end mig, han er mig ikke værd.* Her blev jeg saa bange, som at Siælen vilde gaee af mig.» Han fikk ingen ro verken natt eller dag. Og da hans Gjertrud, som selvsagt merket at han var ulykkelig og forgjeves prøvde å trøste ham med at Gud ikke kunne forlange

det umulige av ham, til slutt sa «sig ulykksalig at have sat sit Hierte til mig, og indladt sig i Ægteskab med den som formasteligen vilde styrte baade sig selv og hende udi all Ulykke. Saadanne Omstændigheder gjorde mig næsten desperat, at jeg ønskede mig heller at være død, end leve.» Men så inntraff «smaa Fortredeligheder» som gjorde livet surt for både ham og Gjertrud. Denne situasjonen utnyttet Egede med stor psykologisk kløkt. «Her forsømede jeg ikke at fiske, mens Vandet var rørt, stillede min kiære Hustru til flittig Eftertænkende om ikke alt saadant efter Guds Behag tilsloges os, fordi vi vare uvillige til at fornægte os selv, og at paatage os Møye for Christi skyld, bad hende, at hun ikkun udi en troende Bøn tillige med mig vilde overgive Gud den Sag.»¹⁹ Gjertrud fulgte sin manns råd, og Egede utbryter «Hvem var nu glad uden jeg?» Når hans kone sto sammen med ham, syntes han at alle andre vanskeligheter ble som bagateller.²⁰

De fortredeligheter som Hans og Gjertrud møtte ble altså tolket på en slik måte at de gjorde det lettere for Gjertrud å se det som Guds vilje å følge sin mann til Grønland. Men det vonde som de opplevde har ikke vært årsak til Egedes eget bevisste misjonskall. Han har selv fortalt at det begynte som en ren nysgjerrighet. Fantes det på Grønland etterkommere etter den gamle norske bosetningen? Egede reagerte emosjonelt på den knappe beretning han fikk fra svogeren Niels Rasch i 1709. Han fikk en sterk medfølelse («hiertelig Commiseration») med disse uvitende mennesker hvis forfedre (trodde han) hadde vært kristne, men som nå levde i «Hedensk Blindhed og Vildhed».²¹ Det ligger grundige overveielser bak Egedes misjonsplaner. Det var som kjent en oktoberkveld i 1708 at Egede kom til å tenke på den gamle norske bosetningen på Grønland, med kirker og klostre. Og som nevnt skrev han året etter til sin svoger som kjente til forholdene på Grønland for å få vite hvordan det sto til med befolkningen der. Det er vel kjent at Egede ventet til 1710 før han sendte sine henvendelser til Kongen gjennom biskopene N. E. Randulff i Bergen og P. Krog i Trondheim. Biskopenes svar førte egentlig til utsettelse av hele saken. Men 21. desember 1711 sendte Egede et meget utførlig begrunnet «Forslag, hen-seende de arme hedenske Grønlænders Omvendelse till Christum».²² Forslaget er grundig kommentert av Erling Danbolt.²³ Her skal vi bare understreke noen få av Danbolts iakttagelser og supplere dem. Egede henviser til en rekke forfattere, som Heinrich Müller, Chr. Sriver, Ph. J. Spener og Chr. Gerber. Men det spesielle ved

Egedes forslag av 1711 er likevel hans egen selvstendige argumentasjon og bruk av Skriften. Han har særlig mange sitater fra Salmenes bok og fra Jesaja og andre gammeltestamentlige skrifter, men han har også 26 henvisninger/sitater fra Det nye testamente, i to tilfeller endog med bruk av greske uttrykk gjengitt med greske bokstaver.²⁴ Egede imøtegår ortodokse lutherske teologers innvendinger mot moderne misjon, nemlig enkelt sagt at evangeliet jo allerede i aposteltiden var brakt ut til Verdens ender, og så fikk det være hedningenes sak om de ikke hadde tatt imot budskapet. Som Danbolt allerede har vist: «Han er klar over at det arbeid han tar opp, er et rent hedningemisjonsarbeid blant ville folk med et uforståelig språk. Allerede i sin første henvendelse til biskopene i Bergen og Trondheim, datert 11. juli 1710, la han hovedvekten på den alminnelige misjonsplikt ut fra Guds ord, «som lærer at GUD ikke alleene under alle Menneskers Saligheds Kundskab, men endog klarlig forkynder alle Hedningers Omvendelse.» Og han fortsetter med å henvise til «den Herres Christi Befalning, som uden Tvivl ikke alleene gik Apostlerne an, og kand restringeres alleene til deres Tid, men tilkommer og den Christne Kirke indtil Verdens Ende». Først helt til slutt anvender han dette på Grønlenderne som vi har et særlig ansvar for.»²⁵

Det må altså være helt klart i følge Egede at Danmark/Norge hadde en særplikt til å drive misjon på Grønland, nemlig fordi Grønland var gammelt norsk område. Dette kom særlig tydelig frem i innl. til Egedes misjonsforslag av 1719: «At Grønland . . . er jo et af Deres Kongel. Mayestets til Danmark og Norge tilhørende Landskab, kand ikke nogen Nation gjøre disputerligt, saasom bemelte Land af Begyndelsen er bygget og besat af Norge, og siden altid været en Dependenz af Norges Krone.»²⁶ Men det som for Egede er hovedsaken er å vise at kirken, og for den saks skyld enhver kristen, har et uavviselig misjonsoppdrag. Det kommer jo særdeles tydelig frem i det Egede-sitat som er gjengitt ovenfor. Den brennende misjonsappell kommer også til uttrykk i Egedes forslag «till de Hedenske Grønlænderes Omvendelse af 26. November 1718.» To steder gjengir han en av kirkefedrenes sterke ord om hver kristens plikt til å vinne mennesker for Kristus. Annen gang former han ordene slik: «Det er umuligt, siger Chrysostomus, at være en Christen, og icke at føre Siæle till Christum. Troen er frugtsommelig og føder andre av sig. Hvor den er i Hiertet, der yttres den sig i Gierninger, og tier icke stille, men forkynder for alle, hvor stor Herlighed

den har i Christo.» Og i det han viser til Efes. 2, sier han videre: «Skulle vi Christne nu icke lade os dette gaae til Hierte, da slegte vi icke Gud vor Fader i Barmhiertighed, der dog gifver alle arme Syndere Middell til Omvendelse og alvorlig tragter effter deris Salighed.» Så følger henvisninger til bl.a. 1. Tim. 2.²⁷ Sterkere kan det vanskelig sies. Om sitt eget misjonskall sier Egede at han ikke vil påberope seg ekstraordinære opplevelser, men han kjenner en trang til og en lengsel etter å forkynne evangeliet for de hedenske grønlandere, og dette kan han ikke komme fra med sjelefreden i behold.²⁸

Egedes misjonskall var ikke et øyeblikks innfall. Det ligger sjelekamp, studier og moden refleksjon mellom den oktoberkvelden i 1708 da tanken på Grønland og en evangelietjeneste der første gang streifet Egede og den maidagen i 1721 da misjonsskipet *Haabet* stevnet ut fra Bergen havn på vei mot Grønland, Norges første misjonsmark. Misjonsgjerningen var ikke Egedes nødutgang for å slippe unna vanskeligheter i Norge. Hvis det hadde vært det viktigste å komme vekk fra Vågan, så måtte da Egede ha søkt seg et annet prestekall i Norge. Men det er intet tegn til at han noen gang har søkt seg vekk. Egede hadde en tjenestetid på elleve år i Vågan. Og menigheten elsket sin uvørne og temperamentsfulle prest. Da sildefisket slo til i 1715, fikk Hans og Gjertrud Egede av sin menighet et praktfullt sølvkrus med graveringer, utført av Bergensgullsmeden Johannes Reimers.²⁹ Det var Egedes misjonskall og lydigheten mot det som brakte ham den store motgangen og de kontinuerlige fortredeligheter. Først må nevnes hård kritikk fra hans elskede hustru, mor, svigermor og venner. Det alene kunne ha fått en svakere person til å gi opp. Så var det de nesten uovervinnelige vanskeligheter for å oppnå «kongelig vocation», offisiell utnevnelse til misjonær. For ikke å snakke om de økonomiske ofre som Egede påla seg selv og familien ved å si opp sitt embede i 1717 og gå mesteparten av de tre årene 1718–21 arbeidsledig eller i alle fall uten fast inntekt i Bergen. Og endelig strevet med å skaffe økonomisk grunnlag for misjonen, i noen år ved Det bergenske handelskompani. Selvsagt var Egede også klar over at et opphold på Grønland ville bety slit og forsakelse.

Egede ble nødt og tvungen leder av den norsk/danske ekspedisjon til Grønland, og han ble av hensyn til det økonomiske grunnlag for misjonen kolonisor.³⁰ Egedes eget ønske om finansiering av misjonen var basert på «en Collect at befalle ofver det heele Land,» altså en «frivillig skatt» som skulle brukes til årlig bestridelse av

misjonærenes «Ophold og Nødtørffthighed».³¹ Dette var med alle rede i hans forslag fra 1711. Og han gjentok denne tanken i sitt brev av 26. november 1718, nemlig at det «til dette hellige Verckis Befordrelse at motte nyde en viss Pensjon af alle Kirckerne her i landet, saa vel som en frivillig Collect hos alle og (och?) enhver, som noget til Guds Ære og Rigis Udbreedelse godvilligen ville contribuere».³² Det gikk ikke som Egede ønsket. Verken biskopene, Misjonskollegiet eller Kongen gikk med på at misjonen skulle finansieres ved kirkekollekter og andre gaver fra «kristeligsinnede.» Misjonen skulle finansieres ved sel- og hvalfangst og handel. Og Grønland skulle kolonieres for å markere dansk/norsk overhøyhet. Man må sterkt beklage at denne fremgangsmåte ble valgt. Kombinasjonen misjon/kolonisering er forståelig, men urettferdig, blitt brukt mot misjonen og mot Egede personlig.

Våren 1719 reiste Egede til København for personlig å legge sin sak frem for Kongen, Fredrik 4. I første omgang traff han ikke kongen og overleverte derfor enda en memorial til Misjonskollegiet. Her nevner han igjen sitt forslag om kollekt, men er nå klar over at handel og fangst må inn som finansieringsmiddel. Han samtalte også med kongen om saken, og kongen syntes å være meget velvillig.³³ Men i kongens skriv av 17. november 1719 til stiftsamtmannen i Bergen, nevnes ikke misjonen med et ord. Det tales bare om handel. Og kongen anbefaler at saken drøftes av rette vedkommende i Bergen. Rådslagningsmøtet ble også holdt på rådsstuen i Bergen 8. februar 1720, men med nedslående resultat.³⁴ Egede fortsatte likevel å samle penger til Det bergenske handelskompani, og satset selv 300 riksdaler på saken, trolig alt han eide.

Endelig kom da brevet fra Misjonskollegiet av 15. mars 1721 med beskjed om at «Allernaadigst *Vocation* (dvs. kallelse) som *Missionair*» kunne ventes og at Egede som sådan skulle få en årslønn på 300 riksdaler samt 200 riksdaler til ekspedisjonens utrustning. Egede ble altså lønnet som kongelig embetsmann. Det var viktig for ham å få menneskelig bekreftelse på kallsgjerningen fra den som formelt var kirkens øverste styrer. Det er interessant å legge merke til at den kongelige utnevnelse (kallsbrev) først var datert 4. juli 1721. Han reiste således ut lenge før han hadde fått selve utnevnel-sesdokumentet.³⁵

Femten år på Grønland

Man kan si at Egedes epoke som Grønlandsmisjonær begynte da han forlot Norge den 3. mai 1721 med det bare 150 tonn store fartøyet *Haabet*. To enda mindre båter hørte også med til ekspedisjonen. Om bord var det ifølge Egede 46 personer medregnet Hans og Gjertrud Egede og barna, Paul 12 år, Niels 11 år, Kirsten 7 år og Petronelle 6 år.³⁶ Den første måneden underveis hadde de favorabelt vær, «indtil den 4 Junii, da vi fik Huken i Grønland i Sigte».³⁷ Landet så ikke tillokkende ut, bare is og sne. Det ble nå en lang periode med storm og drivis. Den 24. juni kom de i stor livsfare, og ble inneklemt av isen. Akkurat da røk det opp en ny storm. Skipperen, Berent Hansen Wegner, sprang ned i kahytten og sa til Gjertrud og barna at nå var det bare å «befale sig GUD i Vold, og berede sig til Døden.» For Egede ble det nå en intens bønn til Gud. Han kunne godt forstå at Gud ville straffe ham selv for hans ungdomssynder. Men det ville være urettferdig av Gud å la de uskyldige, kone og barn, også lide. «Jeg formanede Herren, at han vilde redde sin Ære, og styrke min Tro, og ved det at han frelste mig af Fare, maate icke allene jeg, men end ogsaa andre faae Anledning at prise og berømme hans forunderlige Forsyn, Godhed og Allmagt.» Forvisset om Guds redning også for misjonens skyld, satte Egede mot i de andre ombord. Og det gikk bra. Stormen hadde åpnet vei gjennom isen. Alle takket og priste Gud for redningen.³⁸

Den 3. juli kastet *Haabet* anker, og seks dager senere begynte man å oppføre det primitive huset som skulle bli Egede-familiens hjem de følgende syv år. Det lå på «Haabets Ø», utenfor Godthåp på Grønlands vestkyst. Huset var delt i tre rom, hvorav Egede-familien hadde det ene. Senere ble det bygget et større og bedre hus. Da Egede så de første eskimoene, for hvis skyld han hadde påtatt seg så meget møye, syntes han de så miserable ut. Men han ba for dem og for seg selv at han måtte bli «et beqvemt Redskab» til å utbre Guds rike på Grønland. Den 31. august ble huset innviet med en gudstjeneste.

Egedes første store vanskelighet var å lære det håpløst *vanskelige sproget*. Til å begynne med var dette særlig vrient både fordi man måtte begynne på bar bakke og fordi grønlenderne holdt seg på avstand. Men smått om senn ble kontakten med grønlenderne fastere, og det gikk fremover med sprogkunnskapene.

Om igjen og om igjen forteller Egede at han dro avsted med sine to sønner for å bo noen dager hos grønlenderne. Av og til måtte han ut for å brette seg på grunn av den ulidelige stank fra urinbaljer

med skinn og råttent selkjøtt. Han tvang seg likevel til å overnatte i deres hus for å lære sproget og knytte kontakt. Han viste dem bibelske bilder og figurer og prøvde, lenge forgjeves, å undervise grønlenderne i kristendomskunnskap. Egede forsøkte også å ta grønlenderne i sin tjeneste som sprog lærere, men lenge med lite hell.

Professor Knut Bergsland har skrevet en grunnleggende undersøkelse av Hans Egedes betydning for utforskningen av det grønlandske sprog. Han hevder at et nytt forsøk fra Egedes side fra 1724 på å gjøre rede for eskimoisk betegner et vesentlig skritt fremover. Det henger sammen med at Egede hadde tatt til seg en foreldreløs grønlandsk gutt som for en tid ble en god medhjelper, og at han fikk den sproglig begavede hjelpepresten Albert Top ut til Grønland, riktignok bare for fire år.³⁹ Men den beste medhjelperen var likevel sønnen Paul. Han kom senere til å gjøre en fremragende innsats for grønlandsmisjonen, særlig når det gjaldt oversettelser og undervisning. Hans Egede ga da også mange ganger uttrykk for at Paul var langt dyktigere i grønlandsk enn han selv. Hans Egede holdt sin første preken på grønlandsk i januar 1724. Når den ble mislykket, skyldtes det nok dårlig sprog, men også at grønlandsk mangler abstrakter.

I «*Cap. XVII Grønlændernes Sprog og Tale*» i Egedes Perillustration fra 1741 la Egede frem for den lærde verden et kort sammendrag av sine og andres, møysommelige sprogstudier. Det går tydelig frem at forfatteren er skolert i klassiske sprog, gresk og latin.⁴⁰ Sine flittige sprogstudier brukte Egede i misjonens tjeneste. Han leverte, i flere utgaver, de første forsøk på å oversette bibeldeler, Luthers lille katekisme med forklaringer og små taler og bønner og laget den første eskimoiske grammatikk med ordliste. Knut Bergsland skriver om ham: «De direkte resultater av det forskningsarbeid han ledet har fremdeles stor verdi, for efter hvert som det grodde på hans mark, forsvant meget gammelt som har vitenskapelig interesse . . . Og på hans skuldre står alle de som har gjort eskimoisk til et så vel kjent og viktig eksempel på mennesketankens mangfoldige formingsmuligheter.»⁴¹ Egedes filologiske innsats sto i misjonens tjeneste. Men hans studier var også en gave til grønlendere på den måten at han gjorde deres sprog til et skriftsprog, et middel til å bevare deres identitet i det møte med andre kulturer som måtte komme.

En annen vanskelighet var de grønlandske *medisinmenn/trollmenn* og hekser, angakkok flertall angekut (angakut). Egede ble selv meget tidlig oppfattet som medisinmann, og han ble ikke sjel-

den budsendt til syke for at han skulle få sykdommen til å forsvinne. Grønlenderne ventet da at han skulle blåse på pasienten, og de ba ham gjøre det, hvilket det hendte at han gjorde. Ellers var angekutene misjonens og Egedes sterkeste motstandere. Angekutene hadde jo en maktstilling og fikk betalt for sine tjenester. Egede ble da en trusel mot deres posisjon. Egede forteller selv åpent på hvilken hårdhendt måte han behandlet slike tilfeller. I februar 1728 bestemte han seg for å avsløre en «Hex-Qvinde» som drev sine kunster på «Koek-Øerne». Egede forsøkte «at persvadere hende, at hun og vilde komme til os, og curere en af vore Folk, som og havde ondt i sit Been.» Kvinnen vegret seg først mot å komme, for det var vel kjent at Egede truet med å straffe slike som drev med humbug og samtidig tok betalt for det. Men Egede lovet henne god betaling for sin umake, og den 17. februar kom hun, ledsaget av sin mann og flere av naboene. Kvinnen fikk pasienten til å sette seg på gulvet, og hun tok fatt i det vonde benet, blåste på det og mumlet over det «og brugte pusseerlige Gebærder, lagde seg Næs-grus over Foden, og suedede paa den.» Egede hadde oppdaget at kvinnen hadde sett sitt snitt til å stoppe noen sener i munnen. Nå ville hun innbille både pasienten og de andre som var tilstede om at hun hadde suget vondskapen ut av det syke benet. Men Egede rev «hendes Hænder bort fra Beenet, hvorunder hun havde Seenerne skjult, og saaledes aabenbarede og overbeviste hende hendes Løgn og Bedragerie, hvormed hun og hendes Lige i lang Tid havde fixeret andre.» Egede forteller tidstypisk nok uten skam at kvinnen fikk den lovede betaling på sin rygg med trusel om hårdere straff hvis hun fortsatte med å føre folk bak lyset.⁴²

Egede vurderte, som vi har sett, angekutene negativt, slik de selv vurderte ham. Også grønlendernes religion stilte han seg avvisende til. Han oppfattet den nærmest som overtro, men det gjorde jo også Fridtjof Nansen.⁴³ Det var kanskje bare på ett punkt at Egede kunne finne et positivt tilknytningspunkt i eskimoenes religion. De tenkte seg en slags eksistens etter døden.⁴⁴

Egedes kristendomsforståelse var preget av *levende* ortodoksi. Han var en konservativ, men upolemisk lutheraner med respekt og sympati for pietismens gode sider. Han la selvsagt stor vekt på nådemidlene, ord og sakrament. Og han satte store krav til kristendoms-kunnskap når han skulle utføre voksendåp. Men kravene gjaldt også den personlige trostilslutning. Her er vi ved et interessant trekk ved Egedes teologiske profil, et trekk som fikk store konsekvenser

for hans misjonspraksis. Troen er for Egede en eksistensiell sak, noe langt mer enn en intellektuell overtagelse av et sett med dogmer. Egedes bruk av ordene *Christen* og *Christelig* viser at han har en dobbelt terminologi som markerer at det er tale om en indre og en ytre sirkel i forhold til Kristus. «Skillet» er en realitet for Egede, selv om han ikke trekker opp de ytre grenser for det, slik en del pietister og herrnhutere kunne gjøre. Av og til bruker han ordet *Christen* i betydning av den som ved dåpen er opptatt i den kristne kirke, uten å gå inn på om vedkommende fortsatt befinner seg i nådens stand. Han sier at han gremmer seg overmåte over at det finnes kristne mennesker som synes å mangle helt interesse for Guds rikes utbredelse. Dette har spesiell adresse til skipperne og kjøpmennene i Bergen. Han regner med at det finnes nominelle kristne og taler om «Atheister iblandt Christne», eller om «Mund-Christne, som setter hele Troen i en blot Videnskab, uden ret at practicere og øve den, og sig til salig Brug at anvende.»⁴⁵

Før Egede kunne døpe en voksen grønlander fant han å måtte kreve at han/hun måtte ta avstand fra sine «hedensche Bruge og Superstitioner» (overtro). Dessuten måtte vedkommende ha et minimum av kristendomskunnskap. Men dette var ikke tilstrekkelig. Det måtte foreligge en «egen Paastand om og Bekiendelse, at de troe og frygte Gud og gjerne vil blive salige.» Og denne troen må inneholde en oppriktig erkjennelse og anger over synder og lengsel etter og tro på Guds makeløse nåde slik den kommer til oss i Jesu Kristi «dyre Fortieneste og Igienløsnings Verk.»⁴⁶ Egede ventet neppe på Grønland å høre dyptgående skriftemål og tilsvarende modnet tros- holdning hos dåpskandidater og døpte. Man har, hevdet han, ikke lov til å vente de samme frukter der hvor kirken plantes som der hvor kirketreet har slått rot. Og han fortsetter: «Jeg tilstaaer, at hos mig har det mindste Tegn til nogen Rørelse og Bevægelse hos Grønlænderne, giældet lige saa meget, som stor Andagts-Øvelse hos mange af vore Christne.»⁴⁷

Med den vekt Egede la både på solide kunnskaper og personlig trostilslutning, er det klart at han også måtte arbeide intenst med spørsmålet om å formidle det kristne budskap i undervisning og forkynnelse. Dette ble et av de viktigste spørsmål for Egede, både teoretisk og praktisk. Det er dette som ligger bak opprettelsen av det grønlandske seminar, som vi skal komme tilbake til. Men det er ønsket om å formidle evangeliet best mulig som også behersker hans gjerning på Grønland. Vi ser det særlig tydelig i hans arbeid med en

forklaring til Luthers lille katekisme. Den enorme hindringen består i første rekke i mangelen av grønlandske ord for abstrakte begreper. Om Egede var aldri så ortodoks, så var han ikke noen formalistisk bokstavtræl. Han oversatte fritt, og han innførte fremmedord, for eksempel ordene *Gud* og *synd*. I Fadervår oversatte han således den fjerde bønn med «gi oss idag vår daglige rasjon av kjøtt.» Grønlanderne visste jo ikke hva et brød var. Også i teksten til de ti bud fraviker Egede den vanlige form, og han gir klart uttrykk for dette i sine rapporter til Danmark. I 1725 skrev han: «Udj Budenis ofversettelse har mand icke kunde følge Ordene, men maae endnu være fornøyet med nogenledis at exprimere Meningen.»

I sin grønlandske misjonskatekisme avslutter Egede med noen helt personlige spørsmål til dåpskandidaten: «Har du altid adlyd Gud?» Etter en innrømmelse av ens syndighet kommer en definisjon av syndens vesen som ulydighet og mangel på kjærlighet til Gud, med konkrete eksempler, som tyveri og løgn. Det slås fast at synden stenger mennesket ute fra Guds rike. På disse premisser kunne man trekke den slutning at så er fortapelsen sikker. Men slik er det ikke. Man er ikke selv i stand til å «komme til Himmelen, men efterdj Guds Søn Jesus Christus er blefven Mske og er død for os, da er Gud Msken naadig og vill hafve dem till Himmelen.» Dette innebærer ikke alles frelse. «Ney, Alleene de som troer og elsker Guds Søn og ere døbte i Guds Nafvn og sørger for deris Synder, skall komme til Himmels.» Og så kommer det avsluttende spørsmål: «Troer du da ochsaa og vil du være døbt i Jesu Nafvn: sørger du for dine synder?»⁴⁸ Her taler den levende ortodoksi.

Men Egede kunne også uttrykke seg i den tyngre og lærekrevende ortodoksis kategorier. Det skjedde i hans korrespondanse med de tyske herrnhutere som var sendt til Grønland. Disse selvbevisste legfolk hadde på forhånd gjort seg opp den mening at Egede var «en uomvendt», slik de mente de fleste prester var. De tilhørte en sterkt subjektivistisk gren av Brødremenigheten, og hadde vanskelig for å anerkjenne folk som ikke brukte Kanaans sprog, eller sagt på en mer provoserende måte: de som ikke brukte Brødremenighetens sjargong, preget som den var av «brudemystikk» og «blodteologi».⁴⁹

Egede må sies å ha satt for høye krav til grønlanderne når det gjelder kristendomskunnskap, eller endog teologisk innsikt. I sin selvstendige misjonskatekisme hevdet han ikke bare monoteismen, men forsøkte også å innvie grønlanderne i trinitetslærens mysterier og

troen på Kristi preeksistens.⁵⁰ Egede var misjonær, men samtidig prest for de skandinaver som bodde på Grønland. Og de ble i sannhet grundig foret med Guds ord. Hver morgen og aften ble det lest et kapittel av Bibelen og repetert noen spørsmål fra Luthers lille katekisme, og de tilhørende bønner synes å ha vært grundige. Etter måltidene ble det også alltid lest et kapittel av Bibelen og sunget en salme. Hver søndag var det selvsagt preken og bibellesning på formiddagen og om eftermiddagen ekstra bibellesning og spørsmålsvis repetisjon av formiddagens preken samt lesning fra Johann Arndts *Sanne kristendom*.⁵¹

Med så strenge krav både til kunnskap og personlig tro kunne man ikke vente de store resultater med mange dåpshandlinger. Egede døpte riktignok allerede i 1724 et dødssykt barn, etter inntrengende bønn fra faren. Men den første voksendåp fant sted først i 1728. Kristningsverket gikk likevel fremover. Der hvor foreldrene ba Egede om å døpe et barn, gjorde han det, om foreldrene på sin side lovet at barnet skulle få undervisning i kristendomskunnskap. Da den pietistiske Christian 6. i 1731 ga beskjed om at koloniseringen av Grønland og misjonen der skulle opphøre, skrev Egede en inntrengende henstilling til Kongen om ikke å stanse det misjonsarbeid som var godt i gang. Her opplyser han at det særlig var de ca. 150 døbte barn på Grønland som bekymret ham.⁵² Et par år senere opplyser han at da den drepende *koppeepidemien* satte inn sommeren 1733, hadde den redusert tallet på grønlenderne rundt Godthåb helt katastrofalt, fra ca. 200 familier til ca. 30 familier.⁵³ Pesten rammet særlig grønlenderne som bodde ved Godthåb og som kom i forbindelse med de to grønlendere som hadde brakt koppene med seg etter et besøk i Danmark. Koppeepidemien var altså både ødeleggende for befolkningen som sådan og for misjonsarbeidet. For Egede selv ble epidemien en kilde til intens selvbebreidelse. Indirekte, mente han, var han årsak til at koppene herjet grønlenderne. Man forstår Egede her, og har medynk både med grønlenderne og med deres apostel. Men det bør erindres at grønlendernes kontakt med europeere, særlig nederlendere og engelske fangstfolk, var eldre enn grønlandsmisjonen, og den fortsatte lenge efter at Egede forlot Grønland. Den økende kontakt med folk fra Europa måtte føre til at disse brakte med seg sykdommer som tidligere var ukjent på Grønland.

De statistiske resultater av Egedes misjonsgjerning på Grønland var ikke store. Han nevnte 150 døbte små barn. Et annet sted er tallet

lavere, men der nevnes dessuten «ikkun 20 à 30 Voxne» som han døpte. I 1743, ca. ti år etter epidemien kjentes bare 18 voksne som var døpt av Egede.⁵⁴ Egede hadde meget høye tanker om misjons-gjærningen som villet av Gud og nødvendig for grønlendernes frelse. Men han hadde svært små tanker om sin egen innsats. Det gir han sterke uttrykk for, og da tenker vi ikke på hans yringer under den dype depresjonen som han kom inn i etter at han hadde mistet sin kone like før jul i 1735. Da var Egede syk og nedslitt og totalt mot-løs. Her viste han forresten det utrolige mot midt i den mest mote-riktige pietismeperiode å bekjenne offentlig at han hadde kjent «Had til Gud, og Afskye og Leede, at høre hans Ord.» Denne depre-sjonen varte ellers bare en dag. Egede forteller i dyp og ydmyk takk-nemlighet at «den gode Gud . . . forbarmede sig over mig.»⁵⁵

Egedes livsgjærninger efter Grønlands-tiden

Før Egede reiste fra Grønland efter femten års sammenhengende slit, holdt han den 29. juli 1736 sin avskjedspreken over Jes. 49,4. Han valgte teksten fordi han var «gandske nedslaget» over det «slette Udfald» av det velmente misjonsarbeid. I norsk oversettelse lyder den vemodige teksten slik: Men jeg sa: Forgjeves har jeg arbeidet mig trett, og til ingen nytte har jeg fortært min kraft; men min rett er allikevel hos Herren («Mit Embede er min Guds»), og min lønn hos min Gud.» Han refererer til det samme Skrift-stedet også 23. august 1737 i fortalen til den utførlige beretning om Grønlandsmisjonen der han også sier: «endskjønt jeg lidet har udrettet, og i saa Maade maa bekiende at have været en unyttig Tienere.»⁵⁶

Andre har bedømt Egedes arbeid annerledes. Koppepidemien, som var den store tragedien, ga Hans og Gjertrud Egede anledning til å vise en medmenneskelighet som vel mer enn noe annet gjorde troverdig den Kristus-forkynnelse som grønlenderne hadde hørt. De kunne ikke unngå å se hvordan Egede uten frykt besøkte de syke og i mange tilfeller tok pasientene inn i sin egen stue.⁵⁷ En av de som tidligere ofte hadde spottet Egede og hans undervisning, ble grepet av misjonærens omhu for de syke og sa til ham; «Du, sagde han, har gjort det imod os, som ikke vore egne skulle have gjort; thi du haver baade underholdt os med Føde, naar vi ikke har havd noget at æde, saa ogsaa vel begravet de Døde, som ellers, om du ikke havde været her, havde maatt ligged for Hunde, Ræver og Ravnene. I Særdeleshed har du underviist os om GUD, hvorledes vi skal

blive salige, saa vi nu glædelig kand døe, og vente et bedre Liv efter dette.»⁵⁸

Hans Egede er og blir Grønlands apostel. Mange fra forskjellige europeiske land hadde reist til Grønland for å drive hval- eller sel-fangst og for å handle. Men Egede er den første som tar initiativ til å bringe grønlenderne evangeliet. Han grunnla den kristne kirke på Grønland, og som misjonstenker var han langt forut for sin tid.

Straks etter at Egede var kommet tilbake til Danmark, oppsøkte han formannen i Misjonskollegiet, geheimråden grev J. L. von Holstein og avla rapport om misjonen på Grønland. Holstein påla Egede å rapportere direkte til Christian 6., noe Egede gjorde 8. oktober 1736. I begge disse rapporter foreslo Egede opprettelsen av et Seminarium Groenlandicum, med en avdeling for undervisning av teologiske studenter til grønlandsmisjonærer og en avdeling der vaisenhusgutter skulle utdannes til kateketer. Seminaret kom også i stand og ble ledet av Hans Egede i årene 1737–47).⁵⁹ Hans eldste sønn Paul, som i noen år var misjonær på Grønland, overtok i 1747 som leder av det grønlandske seminar, senere også som biskop over Grønland. Det kan ikke sies at Hans Egedes gjerning som leder av det grønlandske seminar er skikkelig utredet, og jeg har forgjeves oppfordret fire danske kirkehistorikere til å skrive en artikkel til dette jubileumsnummer om Hans Egede i Danmark etter 1736.⁶⁰

Egedes viktigste oppgave etter hjemkomsten til Europa var å sørge for at misjonen på Grønland ble ført videre. Det lyktes også for ham. Et av redskapene var det grønlandske seminar. Flere av de barnehjemsgutter som ble utdannet der gjorde en utmerket innsats som kateketer på Grønland. Misjonsgjerningen ved norske og andre misjonsprester fortsatte til folkekirken på Grønland var etablert på en slik måte at alle grønlendere fikk kristendomsopplæring og et kontinuerlig tilbud om evangeliet i ord og sakrament.⁶¹ Egedes økonomiske forhold ble forresten ordnet på en skikkelig måte etter hjemreisen. Fra 1740 fikk han tittel av superintendent eller biskop over Grønland, og han hadde en årslønn på 700 riksdaler. Han hadde i 1743 avslått et tilbud om å overta Trondhjems bispestol.⁶² Hans arbeidsforhold var slik at han i årene 1737–47 kunne ofre all sin tid og kraft i misjonens tjeneste.

Mange norske misjonærer fulgte i Hans Egedes fotspor. H. Ostermann har skrevet biografier over 23 norske misjonærer (teologer) på Grønland. (Begge Egedes sønner, en av hans svigersønner og to nevøer var misjonærer.) Særlig må nevnes Niels Egede, som var

like meget misjonær som han var kjøpmann, selv om han var uten teologisk utdannelse. Enn videre omtaler Ostermann fire dansk-norske misjonærer og en lang rekke norske assistenter og kjøpmenn. Mange av disse misjonærene fikk senere en virketid som prester i Norge og Danmark, og har utvilsomt på den måten formidlet misjonsinteresse til sine landsmenn.

Hans Egedes *litterære* virksomhet skulle også tjene misjonen. Et grunnleggende misjonsvitenskapelig arbeid fra Egedes hånd er, som vi har sett, hans forslag fra 1711 om «de hedenske Grønlanderes Omvendelse.» Her finnes den første gjennomtenkte begrunnelse for kristnes alminnelige misjonsplikt på et nordisk sprog, et tidlig og selvstendig arbeid som Egede supplerer i de følgende år. Det første av Egedes arbeider som ble trykt, ble bearbejdet og besørget utgitt av J. Geelmuyden i København i 1729. Det var den første lille utgaven av «Det gamle Grønlands Nye Perustration». Skriftet ble allerede året efter oversatt til tysk og trykt i Frankfurt. I 1737 sendte Egede ut det lille skriftet *Kort Beretning om den Grønlandske Missions Beskaffenhed*, trykt i København i 1737. Allerede året efter kom hans misjonshistoriske hovedverk *Omstændelig og udførlig Relation angaaende den Grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse etc.* Boken er på adskillig over 400 sider og er bygget på hans dagboksnotater. Bare et år senere skrev han *Erindringer til Missionairerne*, et verdifullt lite hefte med konkrete råd. Men det ble ikke trykt før i 1915. Og så kom i 1741 *Det Gamle Grønlands Nye Perustration eller Naturel-Historie*. Den gjorde Egedes navn kjent over store deler av Europa. Egede og Holberg er de første nordmenn som får sine bøker oversatt til flere europeiske sprog mens de lever.⁶³ Grønlands beskrivelse kom på tysk første gang i 1742, på engelsk første gang i 1745, nederlandsk i 1746 og fransk i 1763. Også hans store misjonshistoriske verk ble oversatt til tysk i hans levetid.

Egede var Grønlands første oppdagelsesreisende. Ingen grønlander eller europeer hadde reist over så svære områder av Grønland som han. En av hans rekognoseringsturer varte i 45 dager. Og han forbedret Grønlandskartet betydelig.⁶⁴

Egedes Grønlands beskrivelse har gitt oss et inngående kjennskap til Grønlandernes kultur i vid forstand på en tid da den var så godt som upåvirket av fremmed innflytelse. Hans etnografiske feltarbeid betegnes av professor Arne Martin Klausen som grundig og nitid, og Klausen fortsetter: «Egedes virke som misjonær og etnograf førtes videre av hans sønner, og enhver som vil studere eski-

moenes gamle kultur, må vende tilbake til Egedene.»⁶⁵ Klausen og den danske forskeren William Thalbitzer er enige om at Egedes beskrivelse av grønlandernes religion er særlig verdifull. Thalbitzer bruker svært sterke ord om dette når han kommenterer Egedes Grønlands beskrivelse: «Sluttelig følger kapitlet om «Grønlandernes Religion eller rettere Superstitioner», ransagelsens klimax, eller det dulgte hjertekammer i den folkloristiske guldmine, som Egede hermed har oppdaget og åbent. Det er sjældne og dyre frugter af at hans møje og forsken for at komme til bunds i disse sjæle. Her hadde den indtrængende forståelse, den lange stræben ført til et blændende resultat. Så dybt et greb i den nye verdens skatte af naturfolkelige traditioner var der vist ikke hidtil gjort nogetsteds ellers.»⁶⁶

Hans Egedes livsgjerning var utrolig vidtspennende: som ildfull menighetsprest i Norge, som Grønlands apostel, evangeliets pioner i en vanskelig tilgjengelig del av den ikke kristne verden, som banebrytende sprogforsker og som grunnleggeren til vår kunnskap om det gamle Grønlands særpregede kultur og religion. Fordi hans utrettelige og grundige innsats på alle disse områder var grunnleggende, har den hatt og har varig betydning, selvsagt for forskningen på og utenfor Grønland, men også for kirkens misjonerende og byggende innsats både på Grønland, i Norge og i andre land.

Hans Egede er Norges første misjonær. Hans livsgjerning har virket inspirerende og igangsettende for senere slekter. Ved åpningen av Egede Instituttet, til fremme av misjonskunnskap og misjonsforskning, i januar 1946 holdt O. G. Myklebust en tale der han sterkt fremhevet Egede som inspirator. Agenten for Brødremenigheten, den ivrige misjonsvennen N. J. Holm samlet i Kristiania for over hundreogfemti år siden inn penger til misjonen, men syntes at han fant overraskende liten misjonsinteresse «i Egedes Fædreland». Misjonspengene satte han inn på en bankkonto som han kalte *Hans Egede*. Da den senere forleggeren Jørgen Cappelen i 1826 skrev sitt misjonsopprop i Morgenbladet, adresserte han det til «*Hans Egedes Landsmænd*». Oppropet førte til dannelsen av den første misjonskomite i vårt land. Slik gikk det til i Stavanger også. Den 13. august 1840 sendte Stavanger Missionsforening ut et rundskriv til landets misjonsforeninger og oppfordret til sammenlutning til et landsomfattende misjonsselskap. Da minnet misjonsvennene i Stavanger om det oppmuntrende eksempel på troslydighet som Hans Egede hadde hatt. To år senere var det Norske Misjonsselskap et faktum.⁶⁷

I forordet til sitt misjonshistoriske hovedverk rettet Egede en brennende oppfordring til sin samtid: «Ach kunde jeg optænde en Ild udi mine Med-Christnes Hierter, og komme dem til at brænde af Iver for Guds Æres Udbredelse!»⁶⁸ Det tok tid før ilden blusset opp. I vår tid brenner ilden klart. Ca. halvannet tusen norske misjonærer bringer evangeliets lys videre i andre deler av verden.

Bildet av *misjonæren* Hans Egede går tydelig frem av hans livsgjerning og hans skrifter. Han var ortodoks, rett-troende og rettlærende. Likevel var hans romslig og åpen. Han var ikke selv pietist, men satte stor pris på pietistene. Han skulle gjerne både leve og dø på Speners katekisme, sa han. Han var prinsipielt tilhenger av at misjonæren skulle bruke de naturlige tilknytningspunkter for forkynnelsen som fantes i et folk. Skal man overbevise de ikke kristne (convincere Hedninger), da bør man ta utgangspunktet i deres egne tanker og ideer. Egede viser til Paulus' opptreden i Aten som et eksempel på hvordan en misjonær skal bruke tilknytningsmetoden Ap.gj. 17 (Acta) «er det kraftigste kompendium» i misjonsteologi, skriver han.⁶⁹

Mennesket Hans Egede er ikke lett å skille fra presten og misjonæren, men det bilde man har dannet seg av ham er ganske tydelig. Hans dramatiske liv og sterke personlighet har inspirert både bildende kunstnere og forfattere i flere land. Et godt eksempel er Egede-monumentet i Oslo. Det står med Deichman-søylene som bakgrunn, mellom Trefoldighetskirken og Akergaten 68, der Det Norske Misjonsselskap har sine lokaler. Statuen er laget av Nic Schiøll og ble avduket i mai 1965. Schiøll har ikke fremstilt den gamle og ærverdige Egede, staset opp med en parykk som han nok sjelden brukte på Grønland. Hverdagsmannen vil Schiøll vise oss, den unge dynamiske misjonæren, ikke statisk stående, men gående i motvind. Med venstre hånd holder han i et fast grep den korsmerkte Livets Bok. Høyre hånd er halvt åpen i en formende bevegelse. En kopi av denne statuen står naturlig plassert utenfor Harstad kirke, nær Egedes fødested.

Andre kunstnere har oppfattet Egede annerledes. Utenfor Fredrik kirken eller «Marmorkirken» i København, og med avstøpning på Godthåb på Grønland, står A. V. Saabyes festlige og imponerende bronsestatue av den myndige Grønlands apostel. Noen vil også kjenne Aug. Hassels relieffportrett av Hans og Gjertrud Egede i Nicolaikirkens mur i København. Og selv vet jeg hvordan min kollega Johan B. Hygen, teologiprofessoren som er billedhugger, har gle-

det seg over å lage sine fine relieffer av Hans og Gjertrud Egede til flere norske kirker. Alle skulpturer til Egedes ære bygger på samtidige portretter av ham. Best kjent er Bergens-maleriet fra 1718 og Joh. Hørners portrett fra 1740. Bildene er forbausende like. De tegner trekkene til en markant personlighet med et avlangt, asketisk ansikt, med store dyptliggende og forskende øyne, lang fremspringende nese og bestemt, men følsom munn. En leders ansikt, preget av vilje og energi, er det vi ser. – Mange andre har prøvd å tegne og male Hans Egede. Hans bilde finnes på en medalje og på frimerker. Enestående i sitt slag er Axel Revolds bilde av Egede som forkynneren på alterbildet i Harstad kirke.

Forfattere har også latt seg inspirere av Egedes personlighet. Den danske dikteren B. S. Ingemann begynner sitt dikt om Egede med ordene *Et Helligt Kors staar høit i Nord* og hyller ham som is-polens sønn og Guds apostel.⁷⁰ Den engelske kunstneren Eve Garnett, belønnet med blant annet Carnegies gullmedalje og med hørespill oppført i B.B.C., publiserte i 1968 en bok som hun kalte *To Greenland's Icy Mountains. The Story of Hans Egede, Explorer, Coloniser, Missionary*. Hun tegner et levende bilde av den vågale presten som satset alt på å være lydige mot sitt kall. – Nordahl Grieg hadde planer om å lage skuespill og kanskje film om Hans Egede. Det forteller Gerd Egede Nissen Grieg, som fulgte ham på hans reiser til Harstad og Vågan.⁷¹ Hva Nordahl Grieg ikke fikk gjennomført, tok den islandske dramatiker David Stefansson opp i skuespillet *Landid gleymda*, som er oppført på Islands nasjonalteater. I 1978 kom Kåre Holts velskrevne såkalte dokumentarroman *Sønn av jord og himmel*. Og i 1979 ble et skuespill med Hr. Hans som hovedperson oppført i Århus. Grønlands apostel har således vært en utfordring for billedhuggere, malere, dramatikere, lyrikere og forskere i mange land.

Hvordan så Egedes motstandere i samtiden på ham? Det er en kjent sak at de herrnhutiske misjonærer på Grønland var Egedes teologiske motstandere. Et brev fra Christian David til grev Zinzendorf av 3. august 1734 bekrefter dette. David hevder at Egede var meget dum i åndelige saker, men hvis Egede eller en av hans sønner skulle omvende seg – etter herrnhutisk mønster – ville David regne med en stor velsignelse eller vekkelse blant hedningene, for de hadde tillit til Egede. David har også meget godt å si om Egede. «Jeg har ham dog kjær», heter det. Han er kolerisk og sangvinsk og buser ut med sine meninger uten å hykle. «Alle mennesker, også hedningene,

elsker ham og har respekt for ham . . . han er en vågehals og en god soldat og en fast natur.»⁷² Det kan tilføyes, at Hans Egede også elsket sine grønlandere, selv om han var hemmet av sin tids arroganse overfor en kultur som manglet sans for abstraherende analyse og som var den europeiske kultur underlegen på mange, men slett ikke alle, områder. Han sier at grønlanderne er gode å omgås. På mange måter er de bedre mennesker enn andre, selv om de også er materialistiske. Ja, det er som Egede i sine råd til medmisjonærer synes å mene at grønlanderne på det nærmeste er fritatt for arvesynden!⁷³

Efter at Egede i 1747 hadde tatt avskjed, forløp de siste elleve år av hans liv rolig. Han reiste til sin datter Kirstine og hennes mann sogneprest Alsbach i Vardal ved Gjøvik og ble der til de alle flyttet til prestegården i Stubbekøbing i 1750. Det fortelles at han ofte preket i Vardal og omegn. Til sin død 5. november 1758 kunne Egede glede seg over en god helse. P. T. Wandal som senere skrev en Egede-biografi, besøkte ham i begynnelsen av 1758 og fant ham «endnu munter, venlig, behagelig, og som en Virkning af hans tarvelige Levemaade, ved fuldkommen Sundhed.»⁷⁴

Gravskriften over Hans Egede ble forfattet av Melhus-presten Hans Steenbuch. Som avslutning på denne oversiktsartikkel om Hans Egede gjengir vi noen av de femti linjene i Steenbuchs minneord:

«En omhyggelig Fader, en from Mand,
En retsindig Præst, en meritered Bisp,
Der var kierlig imod Mennesker, trofast mod Gud,
En Ære iblant Christne, et Lys for Hedninger
Berømmelig i Norge,
Roesværdig i Dannemark,
Men
Udødelig i Grønland.»⁷⁵

NOTER

1. NTU III sp. 85. H. Egede finnes også i Dansk biografisk Leksikon VI s. 214–22, og i Norsk biogr. leks. III s. 429–38.
2. H. M. Fenger i Kirke-Leksikon for Norden I s. 721f. *Omstændelig og udførlig Relation Angaaende Den Grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse, Samt Hvad ellers mere derved Landets Recognosering, dets Beskaffenhed, og Indbyggernes Væsen og Levemaade vedkommende, er befunden; af Hans Egede, Først Guds Ords u-værdige Lærere for Vogens Menigheder udi Nord-Landene, derefter Kongelig Dansk Missionair udi Grønland, Kjøbenhavn 1738.*

3. Louis Bobé, Slægten Egede. Personalhist, Tidsskr. Kbh. 1913, jfr. den sm. Hans Egede Grønlands Missionær og Kolonisor, Kbh. 1944 s. 1ff. 290 ff. Sorenskriver Egede fikk «ventebrev» på embetet efter sin svigerfar i 1679.
4. O. G. Myklebust, Når ble Hans Egede født? NOTM 1948 s. 183f. I 1747–50 bodde han i Vardal ved Gjøvik hos sin datter og svigersønn, presten Alsbach.
5. Didrik Arup Seip, Norskhet i språket hos Hans Egede og hans sønner, i O. G. Myklebust (red.), Hans Egede. Studier til 200-årsdagen for hans død 5. november 1958, Oslo 1958 s. 227ff.
6. Hans Egede, Omstændelig og udførlig Relation Angaaende Den Grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse etc., Kbh. 1738, tittelsiden, og s. 17 der det tales om «bemeldte gamle Norske Grønland».
7. Louis Bobé, Hans Egede. Grønlands Missionær og Kolonisor, Kbh. 1944 s. 3f., 291ff, Trygve Lysaker, Trondenes bygdebok, Trondenes sogns historie, Harstad 1958 s. 150.
8. Lysaker s. 149, sm. s. s. 172 gjengis i faksimile et brev fra sorenskriver E. av 27. mai 1695 til Fredrik 5. Han skriver på vegne av almuen en velformet petisjon der han ber om de tunge leddene i en ordre fra Rentekammeret fra 1685 ikke må gjennomføres i det fattige Senja.
9. Bobé 1944 s. 290. Hans Krag, Norsk heraldisk mønstring 1699–1730, Drøbak 1949 s. 68.
10. Bobé 1944 s. 3ff.
11. H. Ostermann, Nordmænd paa Grønland 1721–1814, I, Oslo 1940 s. 236.
12. Bobé 1944 s. 7. Skrifthenv. er feil. Det riktige må være I. Tim. 5, 9–13.
13. Hans Egede, Omstændelig og udførlig Relation angaaende Den Grønlandske Missions Begyndelse . . . Kbh. 1738, faksimile, Fortalen er datert 23.8. 1737, Skjern 1971 s. 2ff.
14. Sm. s. s. 13.
15. Sm. s. s. 392f.
16. Portrettet er gjengitt hos Ostermann I pl. 35; jfr. H. Chr. Mamen, Hans Egede slik kunstnerne har sett ham, i Myklebust 1958 s. 262.
17. Glahn-Samfundet, Stiftet Den 19. februar 1917, VI Bind, Kbh. 1960 s. 25. Her er tre av versene gjengitt.
18. Gunnar Lislerud, Hans Egede, Norsk Misjonsleksikon I, Stavanger 1965 s. 743, Ad striden mellom Egede og Parelius se Bobé 1944 s. 8, Ostermann I s. 238. Oscar Handeland, Norsk hedningemisjon, Oslo u.å. s. 8.
19. Hans Egede 1738 s. 9f.
20. Sm. s. s. 10.
21. Sm. s. s. 2.
22. Meddelelser om Grønland, udg. af Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland. Bd. 55, Kbh. 1936 s. 32–44.
23. Erling Danbolt, Misjonstankens gjennombrudd i Norge, Oslo 1947 s. 17ff; den s. Den unge Egedes misjonssyn, i O. G. Myklebust (red.) 1958 s. 39ff.
24. Jfr. note 22.
25. Danbolt i Myklebust 1958 s. 43.
26. Hans Egede 1738.
27. Meddelelse om Grønland Bd. 55 s. 55.
28. Tydelig uttrykt både i 1711 og 1718, Meddelelser om Grønland Bd. 55 s. 42f., 49.

29. Se Mamens artikkel i Myklebust (red.) 1958 s. 262f.
30. Bobé 1944, særlig s. 30ff., 61ff.
31. Meddelelser om Grønland Bd. 55 s. 43.
32. Sm. s. s. 48.
33. Bobé 1944 s. 32.
34. Sm. s.
35. Erling Danbolt, Misjonstankens gjennombrudd i Norge, Oslo 1947 s. 31.
36. H. Egede, Relation 1738 (1971) s. 28; Bobé 1944 s. 38f. Bobé oppgir at *Haabet* hadde 44 personer ombord. Bobé er dessverre ikke alltid nøyaktig. Mange av hans opplysninger er ikke belagt, og han siterer ofte ikke diplomatarisk nøyaktig, men tallet 44 er dokumentert.
37. Egede 1738 (1971) s. 28.
38. Sm. s. s. 29ff.
39. Knut Bergsland, Hans Egedes betydning for utforskningen av det grønlandske språk. Myklebust (red.) 1958 s. 118.
40. H. Egede, Det gamle Grønlands Nye Perustration eller Naturel-Historie etc., Kbh. 1741 (1971) s. 94ff.
41. Bergsland i o.a. s. 134.
42. Sm. s. s. 234f.
43. H. Egede, Perustration s. 108; Nils E. Bloch-Hoell, Fridtjof Nansen og religion – Kirken og Fridtjof Nansen, Særtrykk av Det Norske Videnskaps Akademi Årbok 1984 s. 21, note 43.
44. Egede. Perustration s. 118.
45. Nils Egede Bloch-Hoell, Trekk av Hans Egedes kristendomsforståelse i Myklebust (red.) 1958 s. 27ff.
46. Sm. s. s. 30.
47. Sm. s. s. 31.
48. Nils E. Bloch-Hoell, Et Egede-manuskript fra 1725. I NOTM 1960 s. 106ff.
49. Nils E. Bloch-Hoell, i Myklebust (red) 1958) s. 30f; dette bekrefte i et langt brev fra Egede av 18. august 1733 til Christian David, der E. sterkt betoner den lutherske rettferdiggjørelses lære.
50. Bloch-Hoell, NOTM 1960 s. 105f.
51. Egede, Omstændelig og udførlig Relation s. 38.
52. Sm. s. s. 307.
53. Sm. s. s. 371.
54. Ostermann I s. 248, Egede, Perustration 1741 (1971) s. 128f.
55. Egede, Relation 1738 (1971) s. 396.
56. Egede, Relation 1738 (1971) s. 4f.
57. Sm. s. s. 358.
58. Sm. s. s. 366f.
59. Sm. s. s. 406f.
60. Bobé 1944 s. 258ff. XVIII *Den Grønlandske Missions Udbredelse Gennem Egede som Dens superintendent*. Kapitlet er i liten grad konsentrert om Egede, og stoffet er uryddig disponert.
61. Bobé 1944 s. 242ff.
62. Sm. s. s. 245ff.
63. Den norske professor i København, Cort Aslaksson fikk riktignok i 1623 over-

- satt et lite skrift til engelsk; Oskar Garstein, Cort Aslaksson, Oslo 1953 s. 87f.
64. Kristian Nissen, Hans Egede som grønlandsk geograf og kartograf, i Myklebust (red.) 1958 s. 137ff.
 65. Arne Martin Klausen, Hans Egede og den etnografiske forskning, i Myklebust (red.) 1958 s. 224.
 66. William Thalbitzer, Fra Grønlandsforskningens første dage, Kbh. 1932 s. 61.
 67. O. G. Myklebust, *Hans Egede – merkesmannen*. O.G. Myklebust (red.) Norsk håndbok for misjon, Oslo 1949 s. 227ff.
 68. Egede, Relation, Fortale s. 11.
 69. H. Ostermann har i Nordisk Missions Tidsskrift 1915 s. 146–155 gjengitt i sin helhet det som er bevart av Hans Egedes Erindring til misjonærene av 1739. Tittelen er egentlig *Mine kjære Medbrødre, Missionairer udi Grønland*. Se særlig s. 147.
 70. Hans Egede Glahn (red.), Glahn-Samfundet. VI Bind, Kbh. 1960 s. 7.
 71. Gerd Egede Nissen Grieg, Nordahl Grieg – slik jeg kjente ham, Oslo 1958 s. 113, 122.
 72. Bobé 1944 s. 301f.
 73. Hans Egedes «Erindring» av 1739, Ostermann 1915 s. 150, der E. hevder at om man sammenligner grønlandernes gode og dårlige sider med andre hedninger, «da skulde man snart tænke at den fordærvede (natur?) enten hos disse ikke motte findes udj saa høy en Grad, eller og samme ligesom i særdeleshed skulde havde skaanet dem for mange fordervelige *enormiteter* og vederstyggelige gierninger, som hine hver efter sin Maade saa høyt *inclinerer* til».
 74. Bobé 1944 s. 271f.
 75. H. E. Glahn s. 4.
-